

НАСТАВНИЦТВО В СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИMENTORING IN THE SYSTEM OF HIGH EDUCATION:
HISTORY, EXISTENCE, PROSPECTS

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку інституту наставництва у закладах освіти, починаючи з початку XIX століття до сучасного етапу. Розкрито еволюцію ролі наставника від опікунсько-контрольних функцій до комплексної педагогічної діяльності, спрямованої на формування особистості студента, розвиток його громадянської позиції, соціальної зрілості та професійної самореалізації. Зазначено, що перші нормативні основи наставництва закладено ще у 1813 році, коли впроваджено інститут «кімнатних наглядачів». Подальший розвиток наставницької діяльності відбувався через трансформацію педагогічних ролей – від «класних дам» і «вихователів» до сучасного наставника академічної групи. Проаналізовано досвід вітчизняних закладів вищої освіти, зокрема НУБІП України, де з кінця 1990-х років функціонує система підготовки наставників і залучення студентів-менторів. Наголошено на позитивному впливі наставницького супроводу на процес адаптації першокурсників, згуртування колективу та формування культури взаємодопомоги. У статті розглянуто сучасний науково-методичний підхід до наставництва, який ґрунтується на принципах гуманізму, демократизму, національної свідомості та пріоритеті загальнолюдських цінностей. Визначено основні функції наставника: організаторську, виховну, соціальну, діагностичну, координаційну та стимулюючу. Показано, що ефективність наставницької діяльності зумовлюється не лише професійними компетентностями педагога, а й особистісними якостями – гуманністю, толерантністю, емпатією, здатністю до педагогічної підтримки. Наголошено на важливості планування виховної роботи, яка має сприяти формуванню громадянської свідомості, патріотизму, духовно-моральних цінностей та лідерських якостей студентів. У висновках обґрунтовано, що наставництво є ключовим елементом виховної системи закладів вищої освіти, що забезпечує гармонійний розвиток особистості здобувача освіти, його адаптацію, професійне становлення й готовність до самореалізації. Сучасний наставник розглядається як педагог, психолог, консультант і партнер студента на шляху професійного зростання та духовного розвитку.

Ключові слова: наставництво, виховна діяльність, студентська молодь, адаптація, професійне становлення, педагогічна під-

тримка, заклад вищої освіти, особистісний розвиток.

The article contains a historical and pedagogical analysis of the formation and development of the institution of mentoring in the fields of education, starting from the beginning of the 19th century to the present stage. The evolution of the role of the mentor from supervisory-control functions to complex pedagogical activity, directly aimed at shaping the student's characteristics, the development of his social position, social maturity and professional self-realization. It is noted that the first normative foundations of mentoring were laid in 1813, when the institution of "room monitors" was introduced. Further development of mentoring activity occurred through the transformation of pedagogical roles - from "class ladies" and "students" to the daily mentor of an academic group. It has been analyzed to date with the current state of the NUBP of Ukraine, since the end of the 1990s there has been a functioning system for training mentors and obtaining student mentors. We relied on the positive input of the mentor's support into the process of adaptation of first-year students, the formation of a team and the formation of a culture of mutual assistance. The article examines the current scientific and methodological approach to mentoring, which is based on the principles of humanism, democracy, national awareness and the priority of human values. The main functions of the mentor are identified: organizational, spiritual, social, diagnostic, coordination and stimulating. It is shown that the effectiveness of mentoring activity is determined not only by the professional competencies of the teacher, but also by special qualities - humanity, tolerance, empathy, pedagogical knowledge encouragement. The importance of planning the work is emphasized, which may contribute to the formation of the huge public knowledge, patriotism, spiritual and moral values and leadership qualities of students. The graduates are ensured that mentoring is a key element of the superior system of foundations of great illumination, which will ensure the harmonious development of the educational characteristics, adaptation, and professional development and readiness for self-realization. The current mentor is seen as a teacher, psychologist, consultant and partner of the student on the path of professional growth and spiritual development.

Key words: mentoring, spiritual activity, student youth, adaptation, professional development, pedagogical support, foundation of greater illumination, special development.

УДК 005.963.2:37.091.2
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/89.58>
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Маценко Л.М.,
orcid.org/0000-0003-2939-4229
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Інститут наставництва має тривалу історію розвитку, яка бере початок із початку XIX ст. У 1813 році Міністерством народної освіти Російської імперії було видано «Постанову про закріплення за учнями кімнатних наглядачів», що поклала початок системі педагогічного піклування.

Згодом функції виховного супроводу виконували «класні наглядачі», «класні дами», «вихователі», діяльність яких мала опікунський характер. У 1935 році було відновлено посаду класного наставника, який відповідав за виховну роботу у класі поряд із виконанням навчального навантаження. Основними завданнями наставника були: вивчення індивідуальних особливостей учнів,

спостереження за їхнім розвитком, підтримка позитивних міжособистісних відносин [5].

У 1960–1980-х роках наставництво стало важливою складовою оптимізації виховного процесу. Водночас через відсутність нормативного забезпечення й науково обґрунтованих методик наставництво не набуло системного характеру. Із розпадом СРСР наприкінці XX ст. наставництво зазнало занепаду, проте з середини 1990-х років у закладах вищої освіти України розпочалося його відродження [6].

Показовим є досвід Національного університету біоресурсів і природокористування України (далі НУБіП України), де з 1997 року функціонує система підготовки наставників [4, 8], у тому числі залучення студентів-«студкураторів» для підтримки першокурсників у процесі адаптації. Така практика довела ефективність поєднання наставницького супроводу викладачів і студентів-менторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній педагогічній теорії наставництво розглядається як важливий чинник розвитку особистості студента, формування його громадянської позиції, соціальної зрілості та професійної ідентичності. Відповідно до положень Державної національної програми «Освіта. Україна XXI століття» та Закону України «Про освіту», виховна діяльність у ЗВО має ґрунтуватися на принципах гуманізму, демократизму, національної свідомості, пріоритету загальнолюдських цінностей.

Проблема наставництва не могла залишити байдужими науковців, тому питання діяльності наставника студентської групи відображені у дослідженнях таких вчених: Т.Н. Кухтевич (роль куратора в навчанні і вихованні студентів), Т.М. Куриленко (наукові основи роботи куратора академічної групи), О.В.Соколовська (педагогічна діяльність наставника академічної групи першого курсу як фактор її підготовки до самоврядування), Н.Г. Ничкало (наставництво в системі професійно-технічної освіти), О.Л. Кірдан (становлення класного керівництва в навчальних закладах України середини XIX - початку XX століття), І.В. Волкова (студентська група - центр виховної роботи у вузі), В.Д. Базилевич (організація, зміст, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого навчального закладу), М.Ю. Красовицький (проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки), В.С. Демчук (діяльність інституту наставників академічних груп як важлива структурна ланка у виховній системі університету) та інших дослідників.

Проблемою виховання студентської молоді закладу вищої освіти займалися ряд вчених: Кручек В.А. (аналіз реалізації педагогічної взаємодії в системі «викладач-студент») [2], Лузан П.Г. (педагогічні умови формування колективу студентської

групи) [3], Жалдак Л.М. (гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти) [1], Сопівник І.В. (виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі), Сопівник Р.В. (експериментальна робота з удосконалення виховної роботи зі студентською молоддю), Яшник С.В. (статеве виховання фахівця-аграрника), Стахневич В.І. (педагогічні основи формування учнівського колективу навчально-виробничої групи середнього професійно-технічного училища), Рябченко В.І. (нормативно-методичні матеріали наставника студентської групи), Галєєва А.П. (організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі) та інші дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу науковців до проблеми наставництва у закладах вищої освіти, низка аспектів цієї теми залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребує подальшого вивчення питання науково-методичного забезпечення наставницької діяльності в умовах трансформації освітнього простору, спричиненої цифровізацією та переходом до змішаних форм навчання. Недостатньо висвітленими залишаються питання підготовки наставників до роботи в умовах мультикультурного середовища, а також розвиток їхніх психолого-педагогічних компетентностей, пов'язаних із емоційним інтелектом, комунікацією та медіацією конфліктів у студентських колективах.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності наставництва як складової виховної системи закладів вищої освіти, визначення його основних функцій, завдань і напрямів діяльності в контексті формування особистості студента. У межах дослідження передбачено аналіз історичних етапів становлення інституту наставництва, узагальнення наукових підходів до його організації та визначення ролі наставника в сучасному освітньому середовищі. Особлива увага приділяється виявленню педагогічних умов, що забезпечують ефективність наставницької діяльності та сприяють гармонійному розвитку, соціальній адаптації й професійному становленню студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати досліджень свідчать, що більшість студентів (понад 70%) вважають діяльність наставника необхідною. Особливо актуальною є його роль на першому курсі, коли здобувачі освіти потребують допомоги в адаптації до навчального процесу та нового соціального середовища.

Науковці зазначають, що наставник виступає не лише організатором виховної діяльності, а й медіатором між студентом і соціумом, посередником між академічним середовищем і особистими потребами здобувачів освіти. Він створює мікросередовище групи, сприятливе для соціалізації, формування морально-етичних орієнтирів і позитивного психологічного клімату. Аналіз анкетувань

показує, що потреба у наставниках зменшується на старших курсах, коли домінує індивідуальна форма навчання. Проте саме на етапі професійного становлення наставник може виступати науковим керівником, консультантом і моральним орієнтиром студентів [7].

Разом з тим, в психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що важливим фактором впливу на розвиток особистості студента є мікросередовище. Саме у малих групах відбувається вплив на виховання особистості, створюється психологічний мікроклімат, що впливає на комфорт або дискомфорт у спілкуванні, стосунках, під впливом мікросередовища формуються позитивні (чи негативні) риси характеру, інтереси, переконання, ідеали, цінності і норми поведінки. Таким «виховним мікросередовищем» для здобувачів освіти у закладах вищої освіти є студентська група. До цього мікросередовища, на нашу думку, входить і наставник.

Проблема ефективної організації виховної роботи наставника студентської групи є сьогодні актуальною. По-перше, саме наставнику належить вагома роль у вихованні студентської молоді, формуванні особистості, як частині мікросередовища (найближчого оточення) студента в період його навчання та професійного дозрівання. По-друге, серед педагогів продовжується дискусія із ряду важливих питань: «Потрібен наставник студентській групі, чи ні? Як зробити діяльність наставника більш успішною? Як студенти оцінюють роботу своїх наставників?» По-третє, у наш час зростає соціальна, інтелектуальна диференціація, посилюється конкуренція у студентському середовищі, що заважає роботі наставника із згуртування, формування колективу студентської групи. Наголошене підкреслює доцільність проведення досліджень діяльності наставників у сучасних умовах.

Аналіз наукової та методичної літератури свідчить про існування двох основних підходів до розуміння сутності наставництва у закладах вищої освіти. Прихильники першого підходу вважають, що інститут наставництва втратив актуальність у сучасних умовах, оскільки студенти є соціально зрілими особистостями, здатними до самостійного прийняття рішень і не потребують опіки з боку викладачів. Деякі педагоги переконані, що діяльність наставника може формувати у студентів пасивну позицію щодо життя навчального закладу, водночас відволікаючи викладача від основних професійних обов'язків і витрачаючи його обмежений час. У цьому контексті кураторство розглядається як формальне або навіть штучне явище.

Іншу позицію займають науковці та практики, які наполягають на необхідності педагогічного супроводу студентської молоді, особливо на початкових етапах навчання у закладі вищої освіти.

Для з'ясування реального ставлення до інституту наставництва у НУБіП України було проведено анкетування серед студентів освітнього ступеня «Бакалавр» різних курсів, а також серед наставників академічних груп першого курсу.

На запитання «Чи потрібен наставник студентській групі?» ствердно відповіли 73,9% студентів першого курсу, 77,4% другого, 73,7% третього та 79% четвертого курсу. Узагальнення результатів дозволяє зробити висновок, що в середньому 72,25% опитаних студентів вважають наявність наставника у групі необхідною. Водночас простежується тенденція до поступового зниження потреби у наставницькому супроводі з переходом на старші курси. Це пояснюється тим, що першоккурсники відчують найбільші труднощі під час адаптації до нових умов навчання у закладі вищої освіти. Зокрема, лише 25,15% студентів першого курсу мають досвід навчання в коледжах або училищах, тоді як 74,85% – випускники загальноосвітніх шкіл. Крім того, 82% першоккурсників НУБіП України становлять представники сільської молоді, які одночасно проходять адаптацію не лише до навчального процесу, а й до життя у великому місті, що зумовлює підвищену потребу у наставницькій підтримці.

Опитування 65 наставників першоккурсників засвідчило, що 88% з них переконані у необхідності наставницької діяльності, тоді як 11% вважають, що студенти є достатньо самостійними для вирішення власних питань. При цьому 94% опитаних наставників підтвердили, що студенти звертаються до них за порадами та допомогою, що свідчить про наявність довірливих відносин між учасниками освітнього процесу.

Разом із тим вивчення практики наставницької діяльності виявило певні суперечності. Не всі наставники систематично працюють зі своїми академічними групами, а рівень залученості студентів до взаємодії з наставником є нерівномірним. Найбільш ефективно виховну функцію реалізують педагоги, які проявляють відповідальність, емпатію та зацікавленість у розвитку студентської молоді. Водночас відсутність ініціативи з боку студентів знижує виховний потенціал наставництва.

Одним із можливих шляхів підвищення ефективності наставницької діяльності є створення мотиваційних умов для студентів, які стимулюють їх до активної співпраці з наставником. Важливо, щоб наставник не нав'язував свою допомогу, а викликав щире зацікавлення, формуючи атмосферу партнерства, довіри та взаємоповаги. Саме такий підхід сприятиме підвищенню результативності виховного процесу і формуванню зрілої, соціально активної особистості студента.

Ефективність педагогічної діяльності наставника визначається не лише його професійними компетентностями, а й особистісними

якостями – гуманністю, толерантністю, почуттям такту, здатністю до емпатії та педагогічної підтримки. Науковці виокремлюють такі функції наставника: організаторська – забезпечення умов для згуртування колективу, організація спільної діяльності та студентського самоврядування; соціальна – підтримка особистісного розвитку студента, взаємодія з родиною, створення сприятливих умов соціальної інтеграції; виховна – формування світогляду, моральних цінностей, громадянської позиції; діагностична – вивчення рівня вихованості, особливостей характеру, мотивів діяльності, визначення динаміки розвитку особистості; координаційна і стимулююча – узгодження зусиль викладачів, активізація студентів до саморозвитку [9].

Т.М. Куриленко визначає специфіку діяльності наставника на різних етапах навчання: на 1 курсі – сприяння адаптації, формування колективу та студентського самоврядування; на 2 курсі – розвиток навичок самоосвіти, підтримка самовиховання; на 3 курсі – формування професійно значущих якостей; на випускному курсі – допомога у професійній адаптації та соціальній самореалізації [10].

Планування виховної роботи є важливою складовою діяльності наставника. Використовуються перспективні, календарні й тематичні плани, що забезпечують системність, послідовність і результативність виховного процесу. У змісті виховної роботи особлива увага приділяється формуванню громадянської свідомості, патріотизму, культури міжособистісних стосунків, шанобливого ставлення до родини та традицій українського народу [12]. Наставник має сприяти реалізації студентом його прав і свобод, розвитку духовно-моральних цінностей, лідерських якостей, формуванню здорового способу життя та активної громадянської позиції [11].

Висновки. Наставництво є важливим елементом виховної системи закладів вищої освіти, що забезпечує гармонійний розвиток особистості студента, його адаптацію, професійне становлення та самореалізацію. Ефективність наставницької діяльності визначається науково-методичним забезпеченням, особистісною зрілістю педагога, міжособистісною взаємодією у студентському середовищі.

Сучасний наставник повинен бути не лише організатором виховного процесу, а й психологом, коучем, консультантом, партнером студента на шляху до самопізнання й професійного зростання.

Перспективи подальших розвідок. Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на розроблення інноваційної моделі наставництва в умовах цифрової освіти, яка поєднуватиме традиційні педагогічні принципи з сучасними технологічними засобами комунікації та підтримки студентів. Перспективним є вивчення механізмів формування професійних і особистісних компетентностей наставників, зокрема у сфері емоційного інтелекту,

коучингу, медіації та лідерства. Також потребує подальшої уваги дослідження ефективності студентського менторства як складової наставницької системи, що сприяє розвитку партнерських відносин між здобувачами освіти. Важливим напрямом майбутніх розвідок є створення критеріїв оцінювання результативності наставницької діяльності та методичних рекомендацій для її впровадження у практику закладів вищої освіти України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жалдак Л.М. Гуртування студентської групи вищого аграрного закладу освіти : монографія. Київ : НАУ, 2007. 210 с.
2. Кручек В.А. Аналіз реалізації педагогічної взаємодії в системі «викладач-студент». Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. № 6. С. 96–99.
3. Лузан П. Г., Жалдак Л. М. Студентська група дієздатна тільки тоді, коли вона згуртована і безконфліктна: Про оптимізацію міжособистісних взаємин у ній. *Педагогіка толерантності*, № 2, с. 1999, 53–56.
4. Маценко Л.М. До питання організації постійно діючого науково-методичного семінару для наставників 1-го курсу НУБіП України. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія» / Редкол.: Д.О.Мельничук (відп. ред.) та ін. Київ. 2013. Вип. 192. Ч. 1. С. 332–339.
5. Маценко Л.М. Зміст і методика виховної роботи наставника студентської групи : монографія. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2020. 439 с.
6. Маценко Л.М. Методика виховної роботи наставника студентської групи: навчально-методичний посібник. Київ : «ЦП «Компринт», 2014. 223 с.
7. Маценко Л.М. Організація виховної роботи наставника студентської групи. *Соціокомунікативний простір України: історія та сьогодення (до 150-річчя від дня народження Лесі Українки)* : зб. матеріалів всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 25-26 лютого 2021 р. Київ: «Міленіум», 2021. С. 112.
8. Маценко Л.М. Організація науково-методичного семінару «Методика виховної роботи наставника студентської групи» для наставників 1-го курсу НУБіП України. Сборник научных трудов SWord. Выпуск 1. Том 17. Одесса : Купrienko, 2013. С. 26–32.
9. Маценко Л.М., Матвієнко О.Ю. Теоретико-методичні аспекти організації виховної роботи наставника студентської групи. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». Редкол.: Д.О.Мельничук (відп. ред.) та ін. Київ, 2010. Вип. 155. ч. 1. С. 268–276.
10. Маценко Л.М., Шкварок О.П. До питання змісту і методичних аспектів роботи наставника студентської групи. Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. праць. Вип. 38. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2021. С. 4–6.
11. Прокопова Л., Гвоздецька С, Красілов А. Кура-тор групи як суб'єкт виховання лідерських якостей студентів у контексті підготовки фахівців з фізичної

культури. *Педагогічні науки*: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. № 2 (116). С. 159-169.

12. Толочко С. В., Маценко Л. М. Проєктні технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання здобувачів освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2025. № 83. С. 190–195.

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025